

DILMUROD QURONOV,
filologiya fanlari doktori, professor

QODIRIYSHUNOSLIGIMIZ DARG‘ASI

O‘tgan asrning 80-yillari o‘rtalariga kelib sobiq sho‘ro jamiyatida “oshkoralik” atalmish jarayonlar boshlangach, ilgari gapirish yo yozish mumkin bo‘lmagan ko‘p narsalar haqida gapirish, yozish mumkin bo‘ldi. Davr matbuoti ko‘zdan kechirilsa, qatag‘on va qatag‘on qilinganlar mavzusi nihoyatda keng yoritilganiga amin bo‘lish qiyin emas. Zero, sho‘roning adolatsiz siyosatini – inqilobdan keyingi sinfiy qirg‘inlar, birodarkushlik urushi, ocharchilik balolari, surgunlar va quloqqa tortish kulfatlarini ochib berish orqaligina ong-larimizni “qizillik” illatidan tozalash mumkin edi. Ayni shu ijtimoiy ehtiyoj adabiyotshunoslikda qatag‘on qilingan adib-u shoirlar hayoti va ijodini keng ko‘lamda, ilmiy xolis o‘rganish, asarlarini to‘plash va qayta e‘lon qilish ishlari kun tartibiga birinchi masala qilib qo‘ydi.

Abdulla Qodiriy hayoti va ijodiy merosini fundamental asosda tadqiq etish *zarurati* va *imkoniyati* yuzaga kelganida bu ishga birinchilardan (balki, birinchi) bo‘lib qo‘l urgan adabiyotshunos Umarali Normatov bo‘ladi. Zarurat deganimiz – bunga qadar Qodiriy hayoti va ijodiy merosi “saylab olib” va hukmron mafkura nuqtayi nazaridan tadqiq etilgan bo‘lsa, endi xolisona ilmiy o‘rganish masalasi kun tartibiga qo‘yilgani; imkoniyat deganimiz esa – istiqlool sharoitida adib yaratgan o‘lmas asarlar mazmun-mohiyatini aslicha ochib berish, ahamiyati va milliy madaniyatimiz tarixidagi o‘rniga obyektiv ilmiy baho berish mumkin bo‘lgani.

Ustozning A.Qodiriy ijodini fundamental tadqiq etish zaruratini teran his qilishi 80-yillar oxiriga – maktab va oliy o‘quv yurtlari uchun yangi adabiyot darsliklarini yaratish jarayonida faol ishtirok etib yurgan vaqtga to‘g‘ri keladi. Domla suhbatlari asnosida, albatta, Qodiriy va uning asarlaridan so‘z ochadigan, uning shaxs sifatida ham, ijodkor sifatida ham buyuk va betakror – bir so‘z bilan aytganda MO‘JIZA ekanligini aytib charchamaydigan bo‘lgandi o‘sha vaqtlar, bu haqda gapirganida so‘zlarida o‘zigagina xos samimiy hayrat hamisha barq urib turardi. Ayni shu hayrat ko‘p o‘tmay olimning “O‘tkan kunlar” hayrati” nomli mo‘jaz kitobida o‘zining mujassam ifodasini topdi. Aslida, bu kitob domlanning darslik yaratish bobidagi faoliyatining bevosita davomi o‘laroq, o‘qituvchilarga Abdulla Qodiriyning o‘lmas asarini qanday taqdim etish haqida eng muhim va zarur tavsiyalarni berish maqsadida yaratilgan. Tabiiyki, shuning uchun ham uning uslubi va ifoda tarzida *ommaboplik* ustuvor, hayratga yo‘g‘rilgan samimiy fikrlar bevosita suhbatdoshga aytilayotgandek, ko‘ngilga chippa yopishadigan shaklda taqdim qilingan. “O‘qituvchi” nashriyotida *davlat buyurtmasi bilan* – 1996-yilda bu g‘oyat tanqis ish edi! – *6000 nusxada* – u vaqtlar uchun juda katta tiraj! – chop etilgan bu kitob mamlakat bo‘ylab keng tarqaldi, shu bois “O‘tkan kunlar”ning *yangicha talqinlarini ommalashtirishga zamin bo‘lib xizmat qildi*.

Albatta, yuqorida “*birinchilardan (balki, birinchi) bo‘lib*” deganimiz kimlargadir erish tuyulishi, “Axir, mustaqillik arafalaridan boshlab Abdulla Qodiriy haqida yozmagan adabiyotshunosning o‘zi qolmadi-ku, bas, birinchilikni belgilash joizmi?!” degan e‘tirozni keltirib chiqarishi mumkin. To‘g‘ri, o‘sha vaqtlarda Abdulla Qodiriy haqida ko‘plar yozdi – biroq ular e‘tiborni aksar adibning u yoki bu asaridagi hayratangiz nuktani tavsiflash, mahorat qirralaridan birini ochish, hayoti yo ijodidagi ibratli bir holatni yoritish singari juz‘iy maqsadlarga qaratishdi. Bu vaqtga kelib oltmishni qoralab qo‘ygan, ilmda allaqachon havas qilgulik mavqe va obro‘ topgan yirik olimning Abdul-

la Qodiriy ijodiga yondashuvi esa bulardan tamom farqli edi. Kamina ustoz adabiyotshunosning masalaga yondashuvidagi asosiy farqni ikki muhim jihatda – *fundamentallik* va yaxshi ma’nodagi *akademizm*da ko’raman.

Fundamentallik Qodiriy ijodiy merosini yaxlit bir butunlikda – davrning murakkab ijtimoiy-tarixiy sharoiti, adibning hayot yo’li hamda madaniy-adabiy an’analar kontekstlarida olib qaralgani bilan ta’min etiladi. Ya’ni bu o’rinda fundamentallik so’zi *yaxlit tadqiqot* ma’nosida emas, *ob’yektga qanday qaralgani* ma’nosida qo’llanmoqdaki, bu jihatdan ustozning Qodiriy haqidagi kichik maqolasi ham ayni sifatga loyiqdir. Akademizm esa o’zbek adabiyotshunosligi erishgan yutuqlarga (ustoz Qodiriy ijodi tadqiqiga kirishgan vaqtda ular tamom inkor qilingan) tayanib, har bir konkret holda ko’zlangan ilmiy maqsadga muvofiq keluvchi sinalgan ilmiy metodlarni qo’llab amalga oshirilgan tahlillar, kunning dolzarb ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlariga javob berishidan ko’ra ilmiyligiga ustuvor ahamiyat berilgan xulosalar chiqarishga intilishda ko’riladi. Ayni shu xususiyatlar, bizningcha, Umarali Normatov XX asr adog’i – XXI asr boshlarida amalga oshirgan Abdulla Qodiriy haqidagi tadqiqotlarning ilmiy qimmatini belgilash bilan birga, ularga *yangi qodiriyshunoslikning debochasi* deb qarashga asos beradi. Shu o’rinda olimning o’zi boshqa bir munosabat bilan birinchilik masalasida aytgan mana bu fikrini keltirib o’tish joiz ko’rinadi: “Adabiyotda biror yangi adabiy shaklga ilk bor kim qo’l urgani emas, balki shu shakl-janrning chinakam barkamol namunalarini kim yaratganligi muhimroqdir”¹ Xuddi shunga o’xshash, adabiyotshunoslikda ham adib haqida kimning birinchi bo’lib yozgani emas, *ijodining asl mohiyati va milliy adabiyot rivojidagi o’rnini yaxlit ochib berolgan*, bu bilan keyingi tadqiqot yo’nalishlarini belgilagan ishlarni kim amalga oshirgani muhimdir. Shu ma’noda professor Umarali Normatovni hech ikkilanmay qodiriyshunoslikning asoschisi deb ko’rsatish mumkin deb hisoblayman. Endigi vazifa shu qarashni asoslovchi nuqtalarga diqqatni tortish bo’ladi.

Umarali Normatov, eng avval, Abdulla Qodiriy biografiyasiga, uni shaxs va adib sifatida shakllantirgan omillarga to’xtaladi. To’xtalganida ham ilgari e’tibordan chetda qoldirib kelingan nuqtalarni tahlilga jalb etadi. To’g’ri, 90-yillarga kelib hamma ham ko’proq aynan “e’tibordan chetda qoldirib kelingan” nuqtalarga, ya’ni adibning jadidchilik bilan aloqasi, 1926-yilda hibsga olingani-yu sudlanishi, qatag’onga tortilish jarayonlari kabi biografik faktlarga qiziqqan... Faqat shunisi borki, mutanosib ravishda uning yangi tuzumga munosabati, sho’ro tuzilmalaridagi faoliyati, asarlaridagi “proletarcha” qarashlariga ko’z yumila boshlangan. Ya’ni bir qutbdan ikkinchisiga sakralgan: ilgari bo’rttirilgan qirralar siyqalangan yoki butkul tekislab yuborilgan. Holbuki, bunday yondashuv – mohiyatan inkor qilinayotgan eskicha yondashuvning aynan o’zi, faqat qarshi qutbda joylashgan va, shubhasiz, ilmiylikdan butkul yiroq. Zero, bu holda tadqiqotchining qarshisida haqiqiy Abdulla Qodiriy emas, u ko’rishni istayotgan (aniqrog’i, u muayyan davr ijtimoiy-ma’naviy ehtiyojlari, kayfiyati orqali tasavvur qilgan) Abdulla Qodiriy namoyon bo’ladi. Adabiyotshunoslikda yozuvchi biografiyasini o’rganishdan murod – uning psixologik portretini tasavvur qilish (Sent-Byov) va ayni shu tasavvur asarning mohiyatini anglashga asos bo’ladi, deb hisoblanadi. Modomiki tavsiflangan yondashuv samarasi bo’lgan tasavvur yolg’on ekan, unga asoslangan talqin ham ilmiy bo’lolmaydi. Zero, bunday tasavvurni kalit qilgan holda asar mohiyatini ochmoqqa urinish muqarrar ravishda biryozlamalikka olib boradi. Akademik adabiyotshunoslik maktabini o’tagan Umarali Normatov buni juda yaxshi biladi, shu bois 90-yillar sharoitida dominant ijtimoiy kayfiyat ta’siriga berilmaslikka o’zida kuch topadi. Olim adabiyotning ijtimoiy tabiatini to’la inkor qilish, unda sof san’atni ko’rishga moyillashganlar “pichog’i kesgan” bir sharoitda ham sotsiologik metoddan butkul voz kechmadi: Abdulla Qodiriy ijodining ijtimoiy-tarixiy ildizlarini ham ochishga intildi. Holbuki, sho’ro davri adabiyotshunosligining “avtoritetlari”

¹ Норматов У. “Ўткан кунлар” хайрати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – Б. 39.

ayovsiz tanqid qilinish, yozganlari arxiv mulkiga aylandi deguvchilar ko'proq haq bilingan davr edi. Tanqidlar shiddatiga bo'y berib, ilmiy mavqeini o'zgartirganlar ham, adabiy tanqidiy faoliyatdan chetlashganlar ham bo'ldi. Umarali Normatov bularga parvo qilmadi, kechmish faoliyatini teran mushohada qildi, yo'l qo'ygan ayrim xatolarini tan oldi – biroq katta o'lchamda umri zoye ketmagani, to shu vaqtga qadar ham adabiyotga va shu orqali xalqiga xizmat qilib kelganiga imon keltirdi, shu ishonchdan kuch olib, xudo bergan keyingi bir yigit umricha vaqt davomida bitta adabiyotshunos bir umr arang uddalagudek ishni amalga oshirdi, desak, aslo mubolag'a emas.

Umarali Normatov talqinida Abdulla Qodiriy o'z davrining odami o'laroq, butun ziddiyat va murakkabliklari bilan namoyon bo'ladi, muhimi, olim uni bor holicha qabul qiladi, asarlaridan shunchalar hayratlangani bilan undan "kumir" yasashga intilmaydi. Shu sababli ham, masalan, tarjimai holdagi "qizil" o'rinlarga ayb deb qarala boshlagan sharoitda Abdulla Qodiriyning sho'ro matbuotini shakllantirishdagi xizmatlarini qayd etadi, uning o'zi bu bilan faxr etganini ta'kidlaydi. Muhimi, adibni "majburiyat orqasidagina ishlagan, sho'ro safida turib milliy ozodlik uchun kurashgan" deya to'qib-chatishga urinmaydi. Jumladan, sho'ro davrida Qodiriy "milliy burjuaziya vakili", "savdogar farzandi" deb ko'rsatilganini qayd etarkan, bu fakt uni ayblash, "ijodidagi "g'oyaviy nuqsonlar" manshaini asoslash uchun" dastak qilinganini aytadi. Masalaga oydinlik kiritish uchun olim Qodiriyning o'zi yozgan tarjimai holdagi mana bu gaplarni keltiradi: "yoshim yetti-sakkizga yetkach, qornim oshqa to'ymag'onidan, ustim tuzukroq kiyim ko'rmaganimdan aniq bildimki, besh jonning tomog'i faqat sakson yoshlik bir chol otamning mehnatidan, 1500 sarjin bog'ning yozda yetishtirib beradigan hosilidan kelar ekan". Albatta, bu o'rinda "tarjimai hol 1926-yilda yozilgan, bas, u birmuncha "qizillashtirilgan", adib o'zini yangi tuzum odami o'laroq taqdim qilishi zarur bo'lgan", degan e'tiroz bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, bu vaqqtga kelib "kambag'aldan chiqqan" qabilidagi fakt-maqtov obdon odamlar me'dasiga tekkan, "o'ziga to'q, savdogar oilasidan chiqqan"ni xushroq qabul qilinar edi. Lekin maqolga zid o'laroq, olim *zamon-ga boqmaydi* – hayot haqiqati va mantiqiga sodiq qolishga intiladi: "To'g'ri, yozuvchining otasi Qodir bobo bir vaqtlar savdogar bo'lgan, savdo ishlarida muvaffaqiyatsizlikka uchrab, dehqonchilik, bog'bonlikka o'tgan. Abdulla tug'ilgan paytda u kambag'al bir bog'bon edi"². E'tibor berib: U.Normatov biryoqlamalikka yo'l qo'ymaydi, ayni choqda, murosasiz yo'lidan ham bormadi, "oltin oraliq"ni tutgani ham yo'q – haqiqat prinsipiga qat'iy amal qildi.

Shu prinsipga sodiq bo'lgani uchun ham olim A.Qodiriyning sho'roga, oktyabr inqilobi va sotsializm g'oyasiga munosabatini ham xaspo'shlaymay – orttirmay va kamitmay ko'rsatadi: "Yozuvchini bora-bora bolsheviklar, Lenin partiyasi olib borayotgan ishlar o'ziga torta boshladi, bunda Ismoil Obidov va Sultonxo'ja Qosimxo'jayev kabi inqilobchilarning xizmati, roli katta bo'ldi"³. Mustaqillikdan keyingi dastlabki yillar kishining sho'ro hukumati idoralarida, turli tashkilotlarida qilgan xizmatiga, hukumat amalga oshirgan tadbirlardagi ishtirokiga mutlaqo salbiy munosabatda bo'lish tendensiyasi kuzatildi. Keyinroq bunday munosabat biroz yumshasa-da, biografiyadagi bu faktlarni eslamaslikka harakat qilinadi. Holbuki, sho'ro zamonida amalga oshirilgan ishlar ham shu yurt uchun, shu xalq uchun qilingan, samarasini shu xalq, shu yurt ko'rgan – birov yelkasiga ortmoqlab ketgan emas. Umarali Normatov – shu oddiy haqiqatni teran anglagan, qalbi va vujudida his qilib o'tkazgan donishmand inson, ayni qarashni Qodiriy hayotini yoritishga ham tatbiq etadi. Shu bois ham hech ikkilanmay adibning "ulamo va boylarga qarshi xitobnoma va ishchilarni tashkilotga chaqirib targ'ibnomalar yozdim" degan e'tirofini keltiradi. Albatta, olim ushbu biografik faktni xaspo'shlab o'taversa, aksincha, Abdulla Qodiriyning sho'ro bilan kelishmagan o'rinlarini bo'rttirsas – omma kutgan ma'lumotlarni taqdim etgan bo'lur edi. Biroq *omma yetovida yurish* – chin olimning yo'rig'i emas, populizmga bo'y bergan olim ilm sarhadlarini tark

² Normatov U. Танланган асарлар. – Тошкент: Шарк, 2021. – Б. 22.

³ Shu kitob. – Б. 25.

*etgan bo'lad*i. Shuni unutmagan holda yondashgani uchun ham yozganlari ilmiy salmoq kasb etadi, asl qimmatini bilgichlargina bera oladigan maqomga ko'tariladi. Va amin bo'lingki, Umarali Normatovning shunday yondashuv asosida yaratgan asarlari qodiriyshunoslik ilmi mustahkam poydevorga qurilayotganidan dalolatdir.

Abdulla Qodiriy ijodiy merosidagi ziddiyatli nuqtalardan biri dinga munosabat masalasidir. Avvalo, dinni xurofotga qorishtirib, tirikchilik manbai qilib olgan ruhoniylar qatlamga jadidlar keskin qarshi turganlari, diniy sohani ham isloh qilish zarur deb bilganlarini yodda tutmoq kerak. Sho'ro davriga kelib, ayniqsa, 1925-yildan boshlab – sobiq ittifoq miqyosida “Xudosizlar jamiyati” tuzilgach – bu ishlar yanada keng ko'lam va shiddat kasb etdi, jamiyatda ateistik kayfiyat ustuvorlashdi. Afsuski, jadidlarning bir qismi (masalan, Hamza) ham dinni isloh qilish yo'lida boshlagan kurashini endi yangicha o'zanda, avvalgidan keskinroq tarzda davom ettirdi. Mazkur jarayonlarni juda yaxshi o'rgangan Umarali Normatov yozadi: “Qodiriy ilk asarlaridanoq barcha jadidlar kabi islom mafkurasi asosida xalqning ravnaqini o'ylaydi, hayotdagi, ruhoniylar davrasidagi shariatga zid bid'atlarni, qoloq taomillarni tanqid qiladi. Oktyabr inqilobidan keyin bunday tanqid boshqacha, birmuncha ziddiyatli ko'rinish kasb etadi. Yozuvchi ma'lum muddat 20-yillar avvalida keng avj oldirilgan dinga va dindorlarga qarshi shiddatli kurash ta'sirida diniy udumlarni yoppasiga keskin fosh etuvchi, dindorlarni yer bilan yakson etuvchi asarlar yozdi”⁴. Biroq U. Normatov adibning mazkur kayfiyat izmida qolib ketmagani, tezdayoq Rusiyada o'tkazilayotgan din sohasidagi siyosatni bizda aynan o'tkazib bo'lmaydi, degan to'xtamga kelganini ta'kidlaydi. Shuning natijasi o'laroq adib asarlarida “din va dindorlarga munosabat xiyla o'zgaradi”, “ularni tushunib, inson sifatidagi murakkabligi, marg'ub va nomarg'ub jihatlari ila bor holicha ko'rsatish” yo'lidan borilganini aytadi. Umuman olganda, U. Normatov talqinida Abdulla Qodiriy mustahkam e'tiqodli musulmon sifatida gavdalanadi, faqat hayotining bir bosqichida jamiyatdagi ustuvor kayfiyat ta'siriga tushgan, xayriyatki, undan tez qutula olgan. Ya'ni Umarali Normatov adib shaxsiyatini bir butun qilib turuvchi *javharni* ko'radi, talqinlarida ayni *javharni* asosga qo'yadi-da, unga vaqtincha yaqinlashib, ma'lum muddatgina tegrasida aylangan zarralarni e'tibordan soqit qiladi. Ta'kidlab aytamanki, bu o'tmish adabiy merosimiz qayta baholana boshlagan davrdagi eng to'g'ri ilmiy yondashuv edi. Afsuski, oqimga qarab fikrlashga moyil katta avlod ham, jamiyatdagi yangilanishlar shiddatiga mahliyo yosh avlod ham o'z vaqtida buni yetarli qadrlay bilmadi. O'ylab qaragam, ustoz bunga muhtoj ham bo'lmagan kabi: *ilmiy prinsiplarini tahrirlagan holda* (yuqorida ham aytdik, ulardan aslo butkul voz kechmay) izlanishda davom etdi, o'zi va umuman adabiyotshunoslik ilmimiz ilgari yo'l qo'ygan xatolarni tuzatish, kamchiliklarni to'latish payida bo'ldiki, bu *asl olim va chin insonga xos* yo'ldir!

Abdulla Qodiriy shaxsiyatini atroflicha va chuqur o'rganish, u ijod qilgan davr ijtimoiy-tarixiy sharoitlari va kayfiyatini yaxshi bilish U. Normatovga tahlil va talqinda keng imkoniyatlar ochdi. Shu imkoniyatlar ro'yobi o'laroq ustoz “O'tkan kunlar”ning yangicha talqinlarini taqdim etdi. Muhimi, bunday *talqinlar yozuvchi shaxsiyati, asar yozilgan davr ijtimoiy voqeligi va ustuvor ruh-kayfiyati hamda, eng muhimi, asar matnidan kelib chiqqan holda* amalga oshirildiki, shu jihatlari bilan ular yangilanayotgan adabiyotshunosligimiz uchun katta metodologik qimmat kasb etdi.

U. Normatov “O'tkan kunlar”ning yetakchi ijtimoiy pafosi “istiqlol qayg'usi” ekanligini teran ochib, uning mazmun-mohiyati “tariximizning eng kir, qora kunlari” deb baholangan davr bilan asar yozilgan davrni mohiyatan o'zaro bog'lovchi ko'rinmas rishtalar hamda roman ustida ishlayotgan muallif ruhiy holati bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatib berdi. Shu bilan birga, olim asarning “ma'no-mundarija doirasi g'oyat keng” ekanligini, “unda xilma-xil ijtimoiy, ma'naviy muammolar ko'tarilgan”ini, ularning ahamiyatini ta'kidladi. Ayni choqda, asarni zamo-

⁴ Normatov U. Танланган асарлар. – Тошкент: Шарқ, 2021. – Б. 41-42

na bilangina bog‘lab talqin qilish va baholash amaliyoti muqarrar biryoqlamalikka olib borishini “O‘tkan kunlar” misolida ko‘rsatdi. Olim haqli tarzda: “Bir vaqlar “20 – 30-yillarda aksinqilobiy millatchilik g‘oyasi, burjua-millatchilik ruhi bilan yo‘g‘rilgan deb sanalgan roman 50 – 60-yillarga kelib inqilobni ulug‘lovchi, tasdiqlovchi, sotsialistik revolyutsiyaning chuqur “odamparvarlik va adolatparvarlik xarakterini” ochib berishga xizmat etadigan asar deb baholandi, endilikda esa undan inqilob davri ziddiyatlariga ishoralar qidirilyapti, feodal axloqini, odatini qoralovchi, fosh etuvchi hisoblangan asar bugun yuksak insoniy axloqiy fazilatlar, qadriyatlar madhiyasi sifatida baholanayapti”⁵, deb yozadi. Mazkur holning sababini bir tomondan sub’yektivlik (ya’ni tanqidchilik) bilan izohlasa-da, olim asosiy sababni “chinakam san’at asari, xususan, barkamol realistik asarda aks etgan hayot haqiqatining serjiloligi, ma’no doirasining kengligida” ko‘radi. E’tibor bering: Umarali Normatov bu bilan talqin asosi sifatida asar (matn)ga tayanish kerakligini, boshqa omillarning bari talqinda asar (matn) orqali voqelanishini ta’kidlayotirki, bu chin ilmiy yondashuv demakdir. Abdulla Qodiriyning ilk bor ayni shu xil yondashuv bilan tadqiq etgani uchun ham biz Umarali Normatov chin ilmiy asosdagi qodiriyshunoslikka asos solgan deb aytayotirmiz.

Shu o‘rinda qayd etish zarur bir nuqta bor: Umarali Normatovning “O‘tkan kunlar” haqida mufassal bayon qilgan fikr-xulosalaridan ham ko‘ra *teginib o‘tilgan, ishora qilingan, masala qo‘yilgan* joylari qimmatliroq ko‘rinadi. Zero, o‘sha nuqtalar rivojlantirilsa – teginibgina o‘tilgan masalalar mufassal tahlil qilinsa, ishoralar voqelantirilsa, qo‘yilgan savollarga javob topilsa – adabiyoshunoslik ilmi ham, qodiriyshunoslik ham bir bahya yuksalishi shubhasiz. Qarang, ustoz ishora qilgan “O‘tkan kunlar”ning XX asr davomidagi turlicha talqinlari masalasi alohida bir doktorlik ishiga do‘ndi. Shunga o‘xshash, olim romanning ijodiy tarixi, o‘ziga xos badiiyati, badiiy-konseptual jihatlari haqida aytgan fikrlar rivojlantirilsa, yana qator fundamental tadqiqotlarga zamin bo‘lajak. Sirasi, ustoz Abdulla Qodiriyning boshqa asarlari haqida aytgan fikrlar ham shunday: o‘zida rivojlanish, tarmoqlanish, kengayish va teranlashish imkoniyatlarini namoyon etadi. Jumladan, “Mehrobdan chayon”ning biografik kontekst bilan bog‘liqligi haqidagi kuzatishlar, “Obid ketmon”dagi tagma’no qatlami va ayni qatlam bilan yozuvchining davr konsepsiyasi orasidagi aloqa kabi masalalar ham yirik tadqiqotlar uchun tayyor zamindir.

⁵ Норматов У. Қодирий мўжизаси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. – Б. 99.